

“Non-economic determinants of social and labor development – 21st”

AUTHORS

Anatolii Kolot

Oksana Herasymenko

ARTICLE INFO

Anatolii Kolot and Oksana Herasymenko (2023). Non-economic determinants of social and labor development – 21st. *Social and labour relations: theory and practice*, 13(1), 15-30. doi:[10.21511/slrrp.13\(1\).2023.02](https://doi.org/10.21511/slrrp.13(1).2023.02)

DOI

[http://dx.doi.org/10.21511/slrrp.13\(1\).2023.02](http://dx.doi.org/10.21511/slrrp.13(1).2023.02)

RELEASED ON

Friday, 15 December 2023

RECEIVED ON

Saturday, 09 September 2023

ACCEPTED ON

Monday, 13 November 2023

LICENSE

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

JOURNAL

"Social and labour relations: theory and practice"

ISSN PRINT

2410-4752

ISSN ONLINE

2415-3389

PUBLISHER

LLC “Consulting Publishing Company “Business Perspectives”

FOUNDER

State Higher Educational Establishment "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Social and Labour Relations Institute

NUMBER OF REFERENCES

17

NUMBER OF FIGURES

0

NUMBER OF TABLES

0

© The author(s) 2024. This publication is an open access article.

BUSINESS PERSPECTIVES

Publisher

LLC "CPC "Business Perspectives"
Hryhorii Skovoroda lane, 10, Sumy,
40022, Ukraine

www.businessperspectives.org

V. HETMAN KNEU

Founder

State Higher Educational Establishment
"Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman",
Prospect Peremogy, 54/1, Kyiv,
03057, Ukraine

<https://kneu.edu.ua/>

Received on: 9th of September, 2023

Accepted on: 13th of November, 2023

Published on: 15th of December, 2023

© Anatolii Kolot, Oksana
Herasymenko, 2023

Anatolii Kolot, Sc. D in Economics,
Professor, Vice Rector in Charge of
Research and Academic Affairs, Kyiv
National Economic University named
after Vadym Hetman, Ukraine.

Oksana Herasymenko, Ph.D. in
Economics, Associate Professor,
Department of Innovation and
Investment Management, Taras
Shevchenko National University of
Kyiv, Ukraine.

This is an Open Access article, distributed
under the terms of the [Creative Commons
Attribution 4.0 International license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which
permits unrestricted re-use, distribution, and
reproduction in any medium, provided the
original work is properly cited.

Conflict of interest statement:

Author(s) reported no conflict of interest

Anatolii Kolot (Ukraine), Oksana Herasymenko (Ukraine)

NON-ECONOMIC DETERMINANTS OF SOCIAL AND LABOR DEVELOPMENT – 21ST

Abstract

The article contains scientific argumentation of social and labor development of the first half of the 21ST century, which is increasingly acquiring features of instability and human(non)centricity. The quintessence of the presented theoretical and applied discourse is the substantiation of the need to overcome economic centrism, increase the role and importance of uneconomic factors of sustainable social progress in ensuring balanced social and labor development in the new socio-economic reality; The authors' construct of moral, ethical, spiritual, cultural dimension of competitive advantages in the context of dialectical unity of the economic and non-economic.

The article is aimed at promoting a fundamental rethinking of the philosophy of sustainable social and labor development, which is centered on the priority of attitudes, values, beliefs of a moral, spiritual, ethical, solidarity, socially responsible, socio-cultural nature, which are conventionally called uneconomic and should become the leading pillars of the new digital world of economy and the world of the people themselves.

The methodological research platform is an organic combination of systemic and interdisciplinary approaches using general scientific and special research methods.

The worldview failures in understanding the non-economic aspects of human life in digital age are highlighted; the emphasis is placed on the distorted view of the role, place, and mission of the non-economic in ensuring sustainable development. The necessity of using a new conceptology, a new development strategy based on the principles of human-centrism is substantiated; the potential of solidarity and consolidation in network forms of interaction between subjects of social relations is proven. The range of phenomena and processes that act as "clots" on the way to sustainable social and labor development based on trust, inclusion, cohesion, solidarity, consolidation, responsibility, culture in its broadest sense is outlined, and, on the contrary, the factors that increase the role of the non-economic in ensuring sustainable social and labor development and overcoming the deepest crisis of our time are identified. The authors argue that the "new science", the new economic theory of social progress, facilitated by published foundations, must offer a different philosophy, different principles, and drivers of sustainable social and labor development, which are almost the exact opposite of the dominant postulates of growth, which is often not accompanied by development.

Keywords

new socio-economic reality, social and labor development, human-centrism, non-economic factors of sustainable development, solidarity, consolidation, moral and spiritual values, ethical norms, social responsibility, economic culture

JEL Classification

J00, P49

A. М. Колот (Україна), О. О. Герасименко (Україна)

НЕЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОГО РОЗВИТКУ-XXI

Анотація

Стаття містить наукову аргументацію соціально-трудового розвитку першої половини XXI сторіччя, який усе більше набуває ознак нестійкості та людино(не)центричності. Квінтесенція викладеного теоретико-прикладного дискурсу – обґрунтування необхідності подолання економцентризму, підвищення ролі та посилення значущості неекономічних чинників стійкого суспільного поступу у забезпеченні збалансованого соціально-трудоого розвитку в новій соціоекономічній реальності; авторський конструкт морально-етичного, духовного, культурного виміру конкурентних переваг в контурі діалектичної єдності економічного й неекономічного.

Мета статті – сприяння фундаментальному переосмисленню філософії стійкого соціально-трудо­вого розвитку, в основі якої – пріоритет установок, цінностей, переконань морально-ду­ховного, етичного, солідарного, соціально відповідального, соціокультурного характеру, які умовно названі неекономічними та мають стати провідними опорами нового цифрового світу економіки і світу самих людей.

Методологічною платформою дослідження є органічне поєднання системного та міждисциплі­нарного підходів з використанням загальнонаукових і спеціальних методів наукових досліджень.

Висвітлено світоглядні провали в розумінні неекономічних граней життєдіяльності людини цифрової доби; зроблено акцент на спотвореному уявленні щодо ролі, місця, місії нееко­номічного у забезпеченні стійкого розвитку. Обґрунтовується необхідність задіяння нової кон­цептології, нової стратегії розвитку на засадах людиноцентричності; доводиться актуалізація потенціалу солідаризму та консолідації в мережевих формах взаємодії суб'єктів суспільних від­носин. Окреслено коло явищ і процесів, які постають «тромбами» на шляху стійкого соціально-трудо­вого розвитку на засадах довіри, інклюзії, згуртованості, солідаризму, консолідації, від­повідальності, культури у самому широкому її розумінні та, на противагу, визначено чинники, що продукують підвищення ролі неекономічного у забезпеченні стійкого соціально-трудо­вого розвитку, у подоланні найглибшої кризи сучасності. Автори переконують у тому, що «ною на­укою», новою економічною теорією суспільного поступу, внеском у яку постають оприлюднені засновки, мають бути запропоновані інша філософія, інші принципи та драйвери стійкого соці­ально-трудо­вого розвитку, які є чи не повною протилежністю домінуючих постулатів зростан­ня, яке часто-густо не супроводжується розвитком.

Ключові слова

нова соціоекономічна реальність, соціально-трудо­вий розвиток, людиноцентричність, неекономічні чинники стійкого розвитку, солідаризм, консолідація, морально-духовні цінності, етичні норми, соціальна відповідальність, культура економіки

Класифікація JEL

J00, P49

ВСТУП

Соціум, життєдіяльність якого упродовж останніх десятиліть формується під впливом ме­газрушень, що мають водночас і технологічні, й інформаційні, й організаційні, і глобалізаційні коріння, нині, без перебільшення, перебуває у новій соціоекономічній реальності. Чи не кожна свідома, економічно активна людина у певному розумінні стала надлюдиною, часто-густо цього не помічаючи. Вона (людина) може менш ніж за добу перетнути декілька контингентів, побува­ти в різних країнах, спілкуватися з іншими людьми практично у будь-якій частині світу; мати безмежний доступ до соціальних мереж; купувати, продавати, здійснювати фінансові операції через наявні інформаційно-комунікаційні технології тощо. Водночас кардинальних змін зазнає сфера безпосереднього докладання праці, включно характеру, змісту, організації праці, форм зайнятості. Відбувається дифузія трудової діяльності, у процесі якої розмиваються кордони між роботою і (не)роботою, робочим і вільним часом тощо.

Зміни, про які йдеться, не можна оцінювати за класичними критеріями – позитивно – негативно, добре – погано, прийнятно – (не)прийнятно. Палітра оцінок трансформаційних змін у життєдіяль­ності як окремої людини, так і спільнот на різних рівнях ієрархічної структури економіки і суспіль­ства має бути більш строкатою, більш інтерактивною за змістом, а головно – за самою філософією розуміння та сприйняття.

Неупереджений аналіз свідчить, що нові, небачені можливості, які відкриває для економічно активної людини економіка і мережеве суспільство першої половини ХХІ століття, межують з фундаментальними обмеженнями матеріального, соціального, психологічного, адаптаційного характеру. Можна лише підтвердити зроблений ще декілька років тому висновок, що людина праці не відчувається більш захищеною на ринку праці; вона ще більше та швидше втомлюється, щоденно стикаючись з фізичними, психологічними, технологічними небезпеками [12, с. 62]. Нестійкість, нестандартність, непередбачуваність, нелінійність стають іманентною складовою життєдіяльності як людини праці, так і спільнот, що формуються у процесі суспільно організованої кооперації.

Можна лише черговий раз підтвердити раніше сформульовані невтішні висновки щодо реального стану у царині стійкого, людино(не)центричного розвитку першої половини нового сторіччя. Останній масово декларується і не менш масово залишається побажанням, політичним гаслом.

Дійсно, чи можна вважати, що глобальний соціум розвивається у руслі стійкого розвитку та людиноцентричності, коли реалії життєдіяльності людини цифрової доби дрейфують до нестійкості, (не)людиноцентричності, свідченням чого є:

- неформальна зайнятість (2 млрд осіб працюють у неформальному сегменті економіки);
- бідність серед працюючих (300 млн працівників перебувають в умовах крайньої бідності, витрачаючи менш як 1.9 дол США на день);
- смертельні виробничі травми та професійні захворювання (щорічно 2.78 млн осіб помирають за причиною нещасних випадків на виробництві чи професійних захворювань);
- збільшення тривалості робочого часу (36.1% працівників у світовій економіці працюють понаднормово, більш як 48 годин впродовж тижня);
- негативна динаміка зростання заробітної плати (темпи підвищення заробітної плати за останні два десятиліття зменшились з 2.4% до 1.8%);
- гендерний розрив в оплаті праці (жінки в порівнянні з чоловіками отримують винагороду за працю на 20% меншу);
- нерівність в доходах (за період з 1980 по 2016 рік 1% найбагатших людей у світі дісталось 27% зростання світового доходу, а найбідніші 50% отримали лише 12%);
- цифровий розрив (лише 53.6% домашніх господарств у світі мають доступ до мережі Інтернет; у країнах, що розвиваються, ця частка складає лише 15%) [16, с. 20].

Як подолати національні і глобальні драйвери нестійкого розвитку, і манентною складовою якого є (не)людиноцентричність, як подолати суспільну культуру зростання без розвитку людини; як взяти на озброєння нову філософію суспільних цінностей? – ці та інші глобальні запитання мають бути переміщені в епіцентр економічної думки сьогодення.

Авторською гіпотезою є теоретико-прикладний дискурс, згідно якого одним із «тромбів» на шляху суспільно прийнятного, збалансованого соціально-трудового розвитку, за якого досягається і економічний, і соціальний прогрес, є недооцінка ролі та значущості неекономічних чинників стійкого суспільного поступу. Даються в знаки системні «провали» у розумінні достеменної ролі неекономічного – довіри, соціальної згуртованості, солідаризму, соціальної інклюзії, соціальної відповідальності, інших морально-етичних засад господарської діяльності, культури у самому широкому її розумінні у забезпеченні стійкого соціально-трудового розвитку.

Виконане дослідження підтверджує раніше оприлюднене форсайт-припущення, що «за нової економіки та мережевого суспільства втрачають значущість традиційні механізми та інструментарій забезпечення позитивної соціально-економічної, соціально-трудової динаміки. При цьому з'являється потреба як у нових, так і в масштабному використанні тих, що дотепер виконували другорядну роль» [12, с. 382].

Водночас отримує додаткової аргументації передбачення, що за умов усе більшої доступності цифрових та інших проривних технологій сучасності, кардинальних змін в ієрархії чинників стійкого розвитку, конкурентні переваги усе більше переміщуються у людину та мають нееконімічний, здебільш морально-етичний, духовний, культурний вимір.

1. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

Проблематика імперативів соціально-трудоного розвитку, що їх продукує нова економіка та мережеве суспільство на зламі тисячоліть, знайшла відображення у працях відомих зарубіжних та українських вчених. Один із сучасних гурів соціології Гідденс економіки і суспільства нинішньої доби розглядає як свого роду вислизаючі світи. В одній з останніх монографій [5] Гідденс постійно наголошує на тому, що саме термін «вислизаючий світ» віддзеркалює відчуття людей, які на рубежі двох тисячоліть є свідками великомасштабних та багатовекторних змін у всіх сферах суспільного буття. Проблематика нестійкості, непередбачуваності, нових параметрів дрейфу сучасних суспільств знайшла ґрунтовне відображення у фундаментальних роботах ще одного відомого соціолога сучасності Баумана. В одній з них – «Плинна сучасність» – Бауман наголошує, що швидкоплинні, непередбачувані зміни породжують у більшості членів суспільства невпевненість, а суспільна платформа, на якій вони перебувають, сприймається як непостійна і ненадійна [3]. Заслужують на увагу висновки, що впливають з результатів дослідження німецького соціолога Беккера, який у монографії «Дослідження наступного суспільства» переконує, що суспільства сучасної, постіндустріальної доби дрейфують від парадигми рівноваги до іншої, для якої характерними є крихкість, ненадійність елементів, постійне оновлення складових системи [1].

Відомий зарубіжний дослідник нової економіки Басу, фокусуючи увагу на нееконімічному, у монографії «По ту сторону невидимої руки. Основи нової економічної науки» зазначає, що для належного розуміння економіки необхідно визнати щонайменше те, що наші економічні відносини є частиною більш широкої області громадських і культурних взаємозв'язків та інститутів [2].

Численні економічні наукові школи, що функціонують на терені України, демонструють здатність до динамічного, суспільно значимого розвитку, підвищують свій внесок у становлення нового формату функціонування економіки у цифровому просторі, а також за умов воєнного стану та підготовки до відновлення і повоєнного розвитку національної економіки. Свідченням цього є, зокрема, піонерні, актуалізовані теоретико-прикладні публікації на шпальтах провідного економічного часопису – журналу «Економіка України» – та інших авторитетних наукових видань за авторством Гейця [6; 7], Костриці [15], Гриценка [8; 9], Зверякова [17]. Автори цих публікацій демонструють плідний пошук новітніх ресурсів та шляхів забезпечення стійкого розвитку національної економіки в новій соціоекономічній реальності, за екстремальних умов воєнного стану та наслідків повномасштабних воєнних дій і руйнувань, спричинених війною, що розв'язана росією – недокраїною-агресором, країною-ізгоєм.

Переважання економічної проблематики у науковому пошуку, який здійснюють вчені-економісти, має об'єктивні підстави з огляду на необхідність перебудови усіх сфер економічного поступу, одночасного задіяння усталених (довоєнних), екстремальних (воєнних та відновлювально-проривних повоєнних) ресурсів, інститутів, інструментів та механізмів економічного розвитку.

Водночас неупереджений аналіз засвідчує, що для наукових дискурсів як у довоєнний період, так і нині характерним є наявність численних асиметрій, дисбалансів, перекосів як щодо визначення стратегії соціально-економічного розвитку, так і обґрунтування науково-виваженої «дорожньої карти» економічних трансформацій. Залишаються відкритими, непочутими або проігнорованими численні запити з боку суспільства щодо необхідності реалізації на практиці цінностей людиноцентрич-

ності, подолання примату економічного над соціальним, що є реальністю сьогодення як у національному, так і глобальному вимірі.

Під впливом надмасштабних, надглибоких та надрізновекторних явищ і процесів у царині економічного, соціального і суспільного поступу, за висновком Поланьї, у глобальному вимірі відбулася «велика трансформація», яка сформувала новий суспільний простір та потребує задіяння здебільш нетрадиційних методів його регулювання.

Відомий економіст і соціолог сучасності Боулз у монографії «Моральна економіка: Чому хороші стимули не замінять хороших громадян» [4] переконує в тому, що високопродуктивна економіка знань потребує нової основи у вигляді культурних та інших соціальних норм.

Приблизно на таких же позиціях стосовно підвищення ролі неекономічних, морально-етичних, довірчих методів регулювання суспільних відносин перебуває і згаданий вище дослідник нової економіки Басу, який у монографії «По ту сторону невидимої руки. Основи нової економічної науки» зазначає: Наше точне завдання — зрозуміти і формалізувати те, що наш інстинкт співпраці робить для людського суспільства і економіки. Люди егоїстичні, але вони мають ще й такі «соціальні» якості, як альтруїзм, почуття справедливості і прагнення до суспільного блага, які стримують їх егоїзм. І якщо егоїстичні інтереси породжують напористість та амбіції, то ці соціальні устремління також здатні на це. Більш того, саме соціальні якості (головним чином — інстинкт співпраці) скріплюють суспільство і готують ґрунт для ефективної роботи ринків [2].

2. МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження, результати якого викладено у статті, – сприяння фундаментальному переосмисленню філософії стійкого соціально-трудового розвитку, в основі якої – пріоритет установок, цінностей, переконань морально-духовного, етичного, солідарного, соціально відповідального, соціокультурного характеру, що умовно названі неекономічними та

мають стати провідними, несучими опорами нового цифрового світу економіки і світу самих людей.

Сповідування саме такої філософії має сприяти появі, поміж іншого, нової за конфігурацією, суб'єктивності, змістовим наповненням системи консолідованого, соціально-відповідального партнерства, утвердженню на оновлених засадах інституту довіри, поширенню проєвропейської практики солідаризму, подолання економцентризму, а отже, примату економічного над соціальним, врешті-решт – розбудові на терені України економіки, яка підпадає під статус моральної, людиноорієнтованої.

3. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною платформою дослідження є органічне поєднання системного та міждисциплінарного підходів з використанням загальнонаукових і спеціальних методів наукових досліджень – теоретичного узагальнення, індукції та дедукції, абстрактно-логічного, логічного обґрунтування, гіпотетичного.

Складовою завдань, що вирішувалися в ході дослідження, результати якого презентуються у цій статті, стало з'ясування причин, які, з одного боку, ускладнюють задіяння неекономічних чинників соціально-економічного, соціально-трудового розвитку, а з другого, актуалізують їх дію, продукують зосередження уваги на посилення дії означених чинників.

Гіпотезою, яку декларують автори і здійснюють її перевірку, є передбачення, що стійкий соціально-трудовий розвиток можливий за максимального задіяння чинників, які забезпечують креативність, адаптивність, динамічність, гнучкість, за обов'язкової орієнтації на цінності людиноцентризму та суспільно прийнятну соціальну якість.

Продовженням цієї гіпотези є передбачення, що реалізація означеної двоконтурної моделі, коли креативність, адаптивність, динамічність, гнучкість поєднуються з принципами людиноорієнтованого розвитку, можлива за

створення мегаумов, вони ж і імперативи стійкого соціально-трудоного розвитку, а саме, переміщення в епіцентр суспільних трансформацій неекономічних, морально-духовних, етичних за своєю суттю інститутів та цінностей.

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Переступивши поріг XXI століття, усі ми опинилися в іншій реальності, яка у подальші роки вже нового тисячоліття набула рис метареальності (*meta* – від грецької, що означає поза). Ідеться про реалії економічні, соціальні, в цілому про життєдіяльність, у якій все або майже все набуває принципово інших якостей та характеристик – перебуває поза традиційного, поза усталеного, поза передбачуваного. Останнє (традиційне, усталене, передбачуване) стає надбанням економічної історії, а його «ніші» заповнює нетрадиційне, нестандартне, турбулентне.

Нова метареальність може бути опанована, пояснена, усвідомлена за наявності науки, здатної запропонувати нову парадигму соціально-трудоного розвитку та забезпечення суспільно прийнятної соціальної якості.

Усе нове, нестандартне, турбулентне, нетрадиційне, що підпадає під визначення «*meta*», змушує піднятися на новий рівень виконуваних завдань. Адже йдеться, без перебільшення, про науковий супровід формування сучасного, постіндустріального мислення, про формування нового фундаментального і прикладного знання; про наш внесок у формування економічної і соціальної культури першої половини XXI століття.

І чи не головне, а готові ми – представники наукових шкіл «трудоників», «соціальщиків» – піднятися на метарівень, а якщо готові, то що маємо зробити, як маємо мислити, яку філософію соціально-трудоного розвитку маємо сповідувати.

Усвідомлюючи, що розпочинати опановувати метареальність маємо з філософії соціально-трудоного буття, пропонуємо науковими

засновками визначити головні проблеми соціально-трудоного розвитку–XXI через призму неекономічного. Акцентуємо увагу на тому, що глобальний соціум з кінця XX століття перебуває у новій соціоекономічній, соціодемографічній, кроскультурній реальності, провідними характеристиками якої є нестійкість, турбулентність чи не усіх складових соціально-економічного розвитку; досягнення межі зростання, за якої стають незворотніми процеси у використанні та відтворенні природних ресурсів; зниження темпів приросту населення і поширення депопуляції у все більшій кількості країн світу за одночасного посилення процесів постаріння населення і зниження коефіцієнта відтворення поколінь; зростання соціальної нерівності на фоні зниження віддачі від використання людського капіталу та зниження продуктивності суспільного інтелекту.

Сформовані ООН цілі стійкого розвитку виявилися недосяжними у глобальному вимірі.

У розвиток оприлюдненого зазначимо, що дрейф до нестійкості та (не)людиноцентризму має не національні, а глобальні коріння, а родо його походження і відтворення є строкатою та багатогранною. Не претендуючи на розгляд та аргументацію усіх складових цієї проблематики, зосередимо увагу на суто теоретичних, методологічних її аспектах, які на практиці постають, за нашими висновками, і свого роду «тромбами», і «провалами» на шляху до стійкості та людиноцентризму. Щоденно маємо змогу переконатися, що немає нічого практичнішого за науково виважену теорію, здатну пояснити куди насправді дрейфує світ економіки, світ самих людей, якими є та мають бути цінності суспільного розвитку.

Однією з гіпотез, що знайшла постановку та перевірку у межах проведеного дослідження, є наступна – у силу різних причин, і передусім світоглядних, маємо примат економічного над соціальним, з одного боку, та неадекватне, спотворене уявлення щодо ролі економічного і неекономічного та позаекономічного у життєдіяльності людини і соціуму в цілому, з другого. Отож, на порядку денному – науково виважена постановка, дослідження та

аргументація неекономічних граней суспільного поступу як однієї з передумов стійкого соціально-економічного, соціально-трудоного розвитку та досягнення суспільно прийнятної соціальної якості.

Маємо і припущення, і вагомі докази того, що сучасна економічна та соціальна культура, світогляд багатьох, якщо не більшості представників глобального соціуму переобтяжені мисленням економцентризму, несформованого уявлення щодо достеменних цінностей трудової та позатрудової життєдіяльності.

Змушені лише підтвердити раніше зроблені висновки щодо масового розуміння неекономічного, неекономічних граней життєдіяльності людини цифрової доби. «Одним із «здобутків» домінуючих економічних засновків, які апріорі не можуть закласти основи сучасного економічного мислення, є спотворене уявлення щодо ролі, місця, місії неекономічного у забезпеченні стійкого розвитку, а отже, й світоглядні провали у розумінні мети суспільно організованого виробництва, місця людини у координатах суспільного поступу. Висловимо припущення, а то й переконання, що відсутність у більшості економічних теорій неоліберального спрямування посилення на внесок Сміта у розробку теоретичних засад щодо ролі морально-етичного в економічній діяльності та досягненні її результатів, на його наполягання зважати не лише на матеріальні інтереси та дію «невидимої руки» – не випадковість. Таке замовчування є скоріше свідомим, аніж через необізнаність з морально-етичною складовою теоретичних надбань велетня економічної теорії, з огляду на ідеологічну зашореність неолібералів та нехтування ними неекономічного, духовного, культурного в якості чинника економічного розвитку» [13, с. 72].

Нашою принциповою позицією залишається та, що обстоювалася в попередніх публікаціях: сучасна економічна наука не приділяє належної уваги ключовій категорії суспільного буття – неекономічному. Втім, ця проблематика розглядається як доповнення до чогось основного, фундаментального, що має пріоритетне значення для розвитку економіки та соціуму.

«Залишковий» підхід до з'ясування природи та філософії неекономічних граней, і передусім, морально-духовної компоненти, ціннісних орієнтирів є безсумнівним фактом, інакше як пояснити, що результати фундаментальних досліджень означеної проблематики в умовах становлення нової (цифрової) економіки та мережевого суспільства, по суті не висвітлюються в економічних виданнях за деякими виключеннями [13; 14].

Усе це потребує осмислення причин кризових явищ і процесів, які стають не перманентними, а іманентною складовою глобального суспільного поступу.

Неупереджений аналіз засвідчує, що подолати численні перепони на шляху стійкого розвитку, уникнути наростання асиметрій у царині економічного і соціального неможливо без задіяння нової концептології, нової стратегії розвитку на засадах людиноцентричності, без пошуку та задіяння нових опор стійкості, передбачуваності, позитивної динаміки людського прогресу.

Попередні дослідження, що виконані авторами з проблематики формування та розвитку нової економіки і мережевого суспільства, які знайшли відображення у вітчизняних і зарубіжних публікаціях, переконують, зокрема, у наступному. За нової соціоекономічної реальності втрачають значущість традиційні механізми та інструментарій забезпечення позитивної соціально-економічної, соціально-трудоної динаміки. При цьому з'являється потреба як у нових, так і в масштабуванні тих механізмів та інструментарію, що дотепер виконували другорядну роль. Як зазначали автори в одному з попередніх досліджень «нова економіка – це не тільки і не стільки небачена раніше концентрація інформаційно-комунікаційних технічних засобів і мережевих систем. У цій економіці та суспільстві новим, нетрадиційним, атипичним стає все або майже все. Принципово іншими стають суб'єктність, структура, ієрархія, типи та види відносин у сфері безпосереднього докладання праці. Такі відносини потребують іншої філософії та інших механізмів й інструментів регулювання ... У сучасному світі, в якому мільярди людей

перебувають у постійній взаємодії, вибудовуються різноманітні відносини, виникає об'єктивна необхідність їх упорядкування, регламентації, регулювання» [12, с. 382–383]. Світова практика за останні два сторіччя і особливо у період після Другої світової війни накопичила багатий, повчальний досвід регулювання суспільних відносин і арсенал форм, методів у цій царині лише розширюється.

Маємо зазначити, що тривалий час серед політикуму, науковців, глобального соціуму в цілому домінувало переконання, що основним регулятором суспільних відносин буде залишатися інститут права. Ось чому більшість країн світу здійснили за останні десятиріччя свого роду прорив у розбудові правових держав, а норми права і загалом національне законодавство набули статусу одного з найбільш розвинених інститутів економіки та суспільства. Водночас зросла роль права, яке охопило різноманітні сторони буття глобального соціуму та міждержавних відносин.

Автори статті, досліджуючи тренди у регулюванні економічних, соціальних, суспільних відносин на національному та наднаціональному рівнях, одними із перших висунули гіпотезу щодо переоцінки потенціалу норм права у регулюванні економічних, суспільних відносин за сучасної цифрової доби, звертаючи увагу на таке: «... на зламі двох тисячоліть, коли під впливом «Індустрії 4.0» розпочалося інтенсивне становлення нової (цифрової) економіки, з'явилися сумніви у здатності норм права встигати за карколомними, надінтенсивними змінами в усіх сферах економіки та суспільства. Серйозні проблеми з'явилися у царині регулювання міжнародних економічних відносин. Економіки країн світу стають складовою глобального економічного простору, а чинні норми права мають здебільшого національне «забарвлення» та все більше не встигають за змінами, що їх продукує нова (цифрова) економіка та мережеве суспільство» [12, с. 383].

Водночас автори статті у своїх попередніх публікаціях акцентували увагу на наступному: «Не можемо не бачити, що на зламі двох тисячоліть ринкова система господарства набула нових рис. Небачено інтенсифікувалися мере-

жеві відносини з безосібними контрагентами. Нині ринок як ніколи у минулому потребує відкритості, чесності, передбачуваних, чесних, прозорих дій з боку суб'єктів ринкових відносин. Не потребує особливих доведень, що у випадках, коли система господарювання розбудовується, виходячи з посилу, що «люди, як вони є», схожі на homo economicus, ця система приречена на неефективність, штучність, безперспективність» [12, с. 384].

Не буде перебільшенням твердження, що економіка і суспільство у першій третині ХХІ століття надінтенсивно трансформуючись, змінюються на очах і постають у новому форматі. Світова економіка й суспільство сучасної доби – це, образно кажучи, нова «тканина», що зіткана з потенційних можливостей, нових ризиків і загроз, непізнаних або неусвідомлених тенденцій, трендів, домінант.

Надінтенсивна взаємодія між представниками соціуму, інститутами економіки та суспільства як у межах національних держав, так і в глобальному вимірі стають необхідним і водночас буденним атрибутом життєдіяльності. Означена вище взаємодія до того ж набуває інших, мережевих форм та модифікацій. Динамічна трансформація традиційних горизонтальних і вертикальних зв'язків, поява нових мережевих форм взаємодії суб'єктів суспільних відносин актуалізує значення тих механізмів та інструментів їх регулювання, що пов'язані з використанням потенціалу солідаризму, соціально-відповідальних дій, консолідації у самому широкому її розумінні. Неупереджений, об'єктивний аналіз засвідчує, що основою означеного потенціалу, його «ядром» є морально-етичні цінності, культурні наративи, світоглядні переконання.

Наведені вище засновки дають підстави для висновку, що вектор забезпечення стійкого соціально-економічного, соціально-трудоного розвитку усе більшою мірою спрямовується у неекономічну, морально-етичну площину.

Водночас змушені констатувати, що умови сьогодення породжують поновлення дотеперішніх і появу нових явищ і процесів, які є своєрідними «тромбами» на шляху стійкого соціально-трудоного розвитку на засадах солі-

даризму, консолідації, відповідальності. Серед останніх виокремимо ті, які мають, на наш погляд, найбільший потенціал десолідаризму та «працюють» на зниження соціальної згуртованості і довіри:

- спотвореність ціннісних орієнтирів через несформованість економічної і соціальної культури, світоглядні обмеження;
- формування індивідуалізованих суспільств, ерозія «культури солідарності»;
- послаблення морально-етичних настанов економічної і соціальної діяльності багатьох суб'єктів підприємництва та членів суспільства загалом;
- перманентні «провали держави» у визначенні домінант стійкого розвитку, які на практиці постають не винятком, а швидше правилом;
- превалювання у суспільній свідомості та життєдіяльності концепції «людини економічної» над концепцією «людини соціально відповідальної»;
- пониження значущості соціального капіталу, неусвідомлення його достеменного внеску у забезпечення стійкого розвитку;
- неадекватне потребам сьогодення наукове забезпечення розвитку інститутів довіри, соціальної згуртованості, солідаризму.

Показовим прикладом недооцінки в українському суспільстві інституту неекономічних (морально-духовних, консолідованих, довірчих, етичних) чинників забезпечення стійкого соціально-трудового розвитку є свідоме та/чи неусвідомлене пониження ролі соціального діалогу, колективно-договірної практики регулювання соціально-трудових відносин, що його настійливо демонструє немало представників та органів законодавчої і виконавчої влади. Під прикриттям заходів та дій з удосконалення трудового законодавства, у чому є безперечна потреба, вище названими органами активно «проштовхуються» законодавчі ініціативи не про працю

у самому широкому її розумінні, а про індивідуальні трудові договори, що повністю протирічить надбанням світової, у першу чергу європейської спільноти, у царині оптимізації відносин між працею і капіталом, реалізації принципів людиноцентричного розвитку за використання потенціалу партнерства, солідаризму, діалогу на проєвропейських ціннісних засадах.

Попередні наукові розвідки авторів статті, які поповнилися результатами останніх досліджень, переконливо доводять, що в якості зазначених вище опор соціально-трудового розвитку маємо розглядати такі неекономічні чинники та суспільні інститути як діалог, солідарність, партнерство, консолідовану відповідальність, довіру, самоорганізацію, установку на компроміс, злагоду, суспільну толерантність. Водночас, наші передбачення і прогнози заперечують форсайт-сценарії трансгуманізму, суспільства без праці або безробітного суспільства; розбудови майбутнього за витіснення людини із процесів розширеного відтворення ресурсів нової (цифрової) доби.

5. ОБГОВОРЕННЯ

Чи немає у наведених вище твердженнях перебільшення? Чи не протирічить заявлене численним доводам, висновкам і провідних міжнародних досліджень, і авторитетних вчених щодо магістральних векторів набуття конкурентних переваг за сучасної цифрової доби та її наступного обр'ю, за «кінця праці» у суспільстві майбутнього?

Загальна, дещо спрощена відповідь на ці запитання за нашими міркуваннями та переконаннями є такою. Немає підстав ставити під сумнів те, що аргументовано доведено та підтверджується практикою, а саме: економічні епохи відрізняються, використовуючи термінологію класика, не тим, що виробляється, а тим, як виробляється; за допомогою чого, а саме якого створеного людиною потужного, паралельного світу засобів, механізмів, технологій відбувається прирощення продуктивних можливостей людини та як це впливає на суспільний добробут.

Дійсно, кожна епоха, яку прожило людство в останні сторіччя – це епохи наукових, технічних, технологічних, інтелектуальних революцій та утвердження нової суспільної продуктивності. Так, від кінця XVIII до початку і впритул до середини XIX ст. в авангардних країнах світу відбулася промислова революція, вона ж – епоха нових продуктивних сил, які уможливили механізацію, а згодом – автоматизацію фізичної праці, разюче підвищення продуктивності, передусім у сфері промислового виробництва. Наступна науково-технологічна революція – революція кінця XIX – початку XX ст. – охопила як промисловість, так і інші сфери економічної діяльності та означала більш масштабне залучення суспільного інтелекту до поступального соціально-економічного розвитку.

Сучасна епоха – це епоха інформаційно-комунікаційних, інших проривних технологій, які проникли в усі «ніші» суспільного виробництва та інтенсивно перебирають на себе функції більшості категорій працюючих, у т. ч. й тих, хто зайнятий розумовою, інтелектуальною працею.

І саме у цю історичну епоху, коли «цифра» у самому широкому її розумінні, штучний інтелект здавалося б набули незаперечних конкурентних переваг і є самодостатніми на шляху до стійкого розвитку, з'явилися ознаки того, що нова (цифрова) економіка і мережеве суспільство потребують нових опор економічного, соціального, суспільного поступу. Іншими словами – нових можливостей, що їх породжує цифрова, інформаційно-комунікаційна (вона ж і інтелектуальна) революція, виявилось недостатньо для того, щоб глобальний соціум в цілому і соціум національних держав став на шлях стійкого розвитку та отримав позитивну динаміку соціальної якості.

Що ж пішло не так? Що перебуває «поза кадром» і дестабілізує глобальну економіку та людський розвиток? Чому нарешті усе більша частка наукової спільноти дружньо почала стверджувати, що неекономічне має значення?

Очевидно, що в новій (цифровій) економіці та мережевому суспільстві у глобальному їх вимірі з'явилися та набрали обертів явища і про-

цеси, яких не було або ж вони були в інших масштабах та проявах за умов економіки індустріального типу.

Що ж актуалізує підвищення ролі, значущості неекономічного, морально-духовного, етичного, солідарного, соціально відповідального у життєдіяльності людини та спільнот за сучасної цифрової доби?

Аргументуючи власну позицію щодо достеменної ролі неекономічного на «ниві» економічного, соціального, суспільного розвитку в перших десятиліттях XXI ст. та перспективах змін у цій царині, маємо наголосити на тому, що економічне і неекономічне завжди перебували та перебувають у діалектичній єдності. Зовнішні і внутрішні чинники, під впливом яких розвивається екосистема, перебувають у складній взаємодії. Ці ж чинники водночас постають і умовами прояву, реалізації на практиці можливостей успішного розвитку.

З огляду на це правомірно ставити питання не про абсолютне зниження чи підвищення ролі економічного або неекономічного, а про відносне, ситуативне, проблемно-орієнтоване співвідношення в межах єдиного цілого.

Підвищення ролі неекономічного, а, отже, морально-духовного, етичного, солідарного в суспільно організованій, продуктивній діяльності слід розглядати як умову розвитку, використання можливостей, потенціалу економічної компоненти суспільного поступу.

Маємо констатувати, що незважаючи на проголошення України соціальною державою через закріплення цієї норми у Конституції країни, декларування якщо не усіма, то більшістю представників політикуму, соціальних партнерів щодо сповідування ними принципів людиноцентризму та соціальної справедливості, проблематика неекономічного, людиноорієнтованого, соціальної якості у самому широкому її розумінні залишається на узбіччі суспільно значимих фундаментальних наукових досліджень. Натомість маємо, без перебільшення, тематичний «вал» публікацій на злобу дня, яким бракує фундаментальності, філософської глибини, усвідомлення природи та

достеменною значущістю неекономічного у нашому житті. Можна лише підтвердити раніше оприлюднені висновки авторів, що зроблені на рубежі двох століть, у яких стверджувалося, що основна проблема української економіки та суспільства попри усі складнощі та провали у цій царині є все ж не економічною, а морально-духовною, етичною, ціннісною [13; 14].

Від загальних, вихолощених від реального змісту фраз на кшталт: «Неекономічне має значення» або «Культура впливає на економічний розвиток» маємо перейти до наукових конструктів, які розкривають саму філософію консолідованого, солідарного, соціально відповідального розвитку за нової соціоекономічної реальності, за нової діалектики економічного і неекономічного в новій (цифровій) економіці та мережевому суспільстві.

Водночас маємо знайти відповідь на низку старих-нових запитань і серед них: «Які соціальні сили та інститути мають стати головними акторами формування солідарного суспільства?», «Яка роль відводиться державі у становленні та функціонуванні нової (цифрової) економіки та мережевого суспільства?», «Чому провідна економічна течія сьогодення та культура і неекономічне в цілому продовжують перебувати, образно кажучи, по різні сторони барикад?», «Чому мізерною залишається практика формування і укріплення солідарних дій в економічній сфері за участі старих-нових акторів?».

Можна лише з подивом констатувати очевидне-неймовірне: глибина теоретико-методологічних досліджень матеріальних активів є більш значимою і масштабною, аніж нематеріальних; інструменти та механізми, які стосуються використання матеріальних і в цілому економічних ресурсів є і більш строкатими, і опрацьованими, аніж неекономічних, у т. ч. людських; наука знає більше про неживу природу, аніж живу, у т. ч. й про світ людей.

В останні десятиліття XXI сторіччя асиметрії у дослідженні економічного і неекономічного, матеріального і позаекономічного, за нашими оцінками, лише поглибилися. Неупереджений аналіз переконує у тому, що асиметрії, про які йдеться, стають без перебільшення свого роду

«тромбом» на шляху стійкого соціально-економічного, соціально-трудового розвитку.

У попередніх дослідженнях, які присвячені проблематиці окремих складових інституту неекономічного (довіра, соціальний діалог, консолідована соціальна відповідальність тощо), авторами з позиції системного підходу опрацьовано та узагальнено чинники, які продукують підвищення ролі неекономічного, та чинники, які стримують розвиток і значущість неекономічного та позаекономічного у всіх сферах суспільного буття [10; 11; 13; 14].

Доопрацьований перелік чинників, що продукують підвищення ролі неекономічного у забезпеченні стійкого соціально-трудового розвитку, в авторській редакції є таким:

- втрата стійкості соціально-економічного, екологічного розвитку, що зумовлює необхідність формування нових опор і задіяння нових чинників позитивної динаміки розвитку економіки та суспільства;
- зростання невизначеності та ризиків, які активно продукують глобалізацію світової та зростання відкритості національної економіки, й умови нової (цифрової) економіки і мережевого суспільства;
- зростання складності та нелінійності розвитку за сучасної цифрової доби;
- поглиблення проблеми конкурентоспроможності, що зумовлює необхідність пошуку нових механізмів та інструментів набуття й посилення конкурентних переваг;
- загострення конкуренції за ресурси, передусім за людські як найбільш цінні та продуктивні, а також ті, що мають неекономічний, морально-духовний, етичний характер;
- поява нових зон і сфер економічної діяльності, в яких формальні інститути та норми все більше демонструють «провали держави» та нездатність урегулювати відносини, притаманні новій (цифровій) економіці;

- збільшення у складі людських ресурсів креативно налаштованих працівників, котрі більшою мірою схильні до використання неформальних методів регулювання відносин в різних сферах життєдіяльності людей;
- розширення сфер економічної діяльності, зокрема у глобальному вимірі, в яких формальні інститути поступаються за дієвістю неформальним інститутам і відповідно – неформальним відносинам;
- масштабування й інтенсифікація зворотніх зв'язків між інститутами державної влади й місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства, що потребує довірчих відносин та консолідованих дій;
- розвиток глобальних ринків та інтенсивне формування структур, побудованих за мережним принципом;
- необхідність реформування політичної й економічної систем, що може бути реалізовано лише за умови забезпечення високого рівня довіри, соціального діалогу та соціальної відповідальності;
- підвищення значущості інклюзивного розвитку, а відтак, потреба у новому рівні морально-духовного, етичного, що здатне забезпечити критично необхідний запас довірчих, консолідованих відносин.
- поширення неоліберальних концепцій розвитку як соціально-трудової сфери, так і економічної моделі в цілому та масові прояви десоціалізації економічних відносин;
- невірне розуміння діалектики економічного та соціального розвитку багатьма представниками бізнесу та владних структур;
- послаблення соціокультурних і моральних настанов соціальної, неекономічної діяльності багатьох суб'єктів підприємництва та членів суспільства загалом;
- превалювання в суспільній життєдіяльності концепції «людини економічної» над концепцією «людини соціально відповідальної»;
- недооцінка ролі соціального капіталу та викривлене розуміння його внеску у забезпечення стійкого розвитку;
- невідповідне потребам сучасної доби наукове забезпечення розвитку неекономічних інститутів та притаманних їм явищ і процесів.

Вище представлено мегапричини, мегатренди, що зумовлюють необхідність підвищення неекономічних інститутів та відповідних явищ, процесів у функціонуванні нової економіки та мережевого суспільства. Водночас змушені констатувати, що умови цифрової доби продукують відтворення колишніх і прояв нових драйверів, які постають своєрідними «тромбами» на шляху стійкого соціально-трудоного розвитку та досягнення суспільно затребуваної соціальної якості.

Серед чинників, що стримують становлення нових неекономічних опор стійкого соціально-трудоного розвитку, виокремимо такі:

Проведене дослідження підтверджує попередньо оприлюднені висновки, що нові джерела, способи та інструментарій вирішення найактуальніших соціально-економічних проблем передбачають задіяння потенціалу неекономічних чинників. У новітньому тренді розвитку, який інтенсивно масштабується та інтенсифікується, відбувається посилення ролі та значення морально-духовної, позаекономічної складової. В останніх дослідженнях автори статті відстоювали думку, що суто економічні постулати все менше постають у вигляді матеріалу, з якого можна будувати сучасне та майбутнє економічне буття людини, домогосподарства, країни в цілому. Ідеться про актуальну потребу формування інших координат економічного мислення за вектором більш досконалого і всебічного врахування неекономічних явищ і процесів, які ще донедавна не досліджувались економістами, а насправді саме вони (неекономічні явища і процеси) істотно відбиваються на еко-

номічному та соціальному розвитку. Маємо невідступно переконувати соціум у настанні епохи моральної економіки, в якій пріоритетного значення набувають довіра, солідаризм, особиста та корпоративна відповідальність щодо створення умов для стійкого соціаль-

но-економічного й соціально-трудоного розвитку. Усе викладене дає підставу для твердження: задіяння потенціалу неекономічних факторів є тією рушійною силою, яка може здолати наймасштабнішу та найглибшу кризу сучасності.

ВИСНОВКИ

За реальності, у якій перебуває соціум у першій половині XXI ст., за аксіому можна прийняти ряд тверджень, які ще вчора ставилися під сумнів, викликали дискусії і серед них:

- 1) оточуючі нас світи, у т. ч. світ економіки і світ самих людей у надкороткий період стали іншими, не кращими чи гіршими, а саме іншими;
- 2) традиційних механізмів та інструментів регулювання соціально-економічних та соціально-трудоного процесів вже недостатньо або вони навіть контрпродуктивні;
- 3) більшість явищ і процесів, з якими стикається економічно активна людина і які ще вчора описувалися в термінах «лінійність», «порядок», «вимірюваність», нині перебувають в реальності, яку можна подати в термінах «невизначеність», «нелінійність», «турбулентність», «непередбачуваність», ризико– та ускладнююча данність;
- 4) сучасною, «новою наукою» має бути запропонована інша філософія, методологічні засновки стійкого розвитку.

Наведеним вище не обмежуються твердження, засновки, які є повною або майже повною протилежністю дотеперішніх так званих «вічних істин». Потребують й перевірки та додаткової аргументації авторські передбачення, форсайт-оцінки, згідно яких у новій економіці та мережевому суспільстві суто матеріальні, економічні ресурси та чинники усе більше втрачають свою незаперечну значущість у забезпеченні стійкого розвитку. Нашою гіпотезою є й та, що у сучасній економіці мають набути розвитку як започатковані раніше, так і нові «опори» та драйвери стійкості, передбачуваності, соціальної якості.

У статті набув підтвердження та подальшого розвитку авторський засновок, що оприлюднений попередньо, та має принципове значення для розуміння самої філософії стійкого соціально-економічного, у т. ч. соціально-трудоного розвитку першої половини XXI ст., а саме: «Є всі підстави стверджувати, що економічні проблеми, з якими зіштовхнувся соціум на зламі двох тисячоліть – це лише частина айсбергу, вершина піраміди. Основна частка або більшість проблем соціального макросу, на наше переконання, мають позаекономічний характер. Певного природження наукового знання щодо забезпечення соціальної динаміки на основі більш повного задіяння позаекономічних чинників досягнуто останніми роками, а ще більшого можна досягти за умови переконання абсолютної більшості політикуму, так званої еліти, як і пересічних громадян, у неабиякій важливості посилення ролі моральної, етичної, духовної компоненти розвитку продуктивної здатності країни.

За такого стану, коли світи економіки й суспільства стають менш керованими, турбулентними та вислизуючими з-під контролю, інститут довіри не може не змінюватися та не втрачати свого потенціалу, що є вкрай несприятливим для забезпечення продуктивної здатності країни» [12, с. 386–387].

Складовою формування світогляду та нового економічного мислення, які мають передувати практикоорієнтованим діям, повинно стати усвідомлення достеменної ролі неекономічного у нашому житті.

Політикум, соціальні партнери, усі, хто мають пряме чи опосередковане відношення до опрацювання соціально-трудова політики, орієнтованої на стійкість та людиноцентричність, мають взяти до уваги, а то й обов'язкового врахування такі засновки:

1. Виконання суб'єктами економічної діяльності (економічними агентами) двоєдиного завдання – набуття конкурентних переваг задля уможливлення стійкого розвитку, з одного боку, та досягнення суспільно затребуваної соціальної якості, з другого, – безпосередньо пов'язане з опануванням нового типу поведінки за набуття, виховання, опанування культури, ціннісних орієнтацій, коли економічне і соціальне, економічне і морально-духовне, економічне і світоглядне змінюють дотеперішню полярність, втрачають первинність чи вторинність, як і колишню підпорядкованість та потребують іншого, екосистемного погляду на формування, практику взаємодії та забезпечення одновекторного розвитку.

Означена вище постановка питання є цілком і виправданою, і зрозумілою, і суспільно значимою за реалій, коли конкурентні переваги концентруються в людині, набувають нової значущості та пріоритетності.

2. Зміни в ієрархії конкурентних переваг, переміщення останніх у людину наростає по мірі того як новітні, проривні технічні засоби, інформаційно-комунікаційні, цифрові технології, мережеві системи стають усе більш доступнішими, масовими для впровадження, знижується їх відносна і абсолютна вартість, усуваються бар'єри на шляху застосування. Натомість критично важливим стає «штучний» товар, індивідуалізовані і колективні переваги економічних агентів і їхніх спільнот, які асоціюються та/або безпосередньо пов'язані з креативом, творчістю, інклюзією, ініціативою, відповідальністю, згуртованістю, довірою.

Названі, як і багато інших неекономічних якостей, чеснот, цінностей, здатні формувати людиномірність, людиноцентричність, емерджентний тип відносин і взаємодій як основи динамічних, стійких, високопродуктивних і соціально значимих соціальних систем.

3. Науковий конструкт, що його обґрунтовують та відстоюють автори статті, має «працювати» на усвідомлення достеменної ролі неекономічного у досягненні цілей економічного й суспільного поступу, формування культури, якою мають володіти економічні агенти.

В економічній і соціальній культурі сучасної цифрової доби, як впливає із запропонованих раніше і послідовно доповнюваних засновків, цінністю є залучення, а не відторгнення; згуртованість, а не роз'єднаність та так званий «негативний» індивідуалізм; довіра, а не її антиподи; прозорість, а не закритість, прихованість; розвиток, а не лише зростання; соціальна якість, а не лише зосередженість на прибутковості; духовність, а не моральна ущербність; справжність, а не штучність; емерджентність, а не локальність, зацикленість на минулому, якому місце в історії економічних знань.

У суспільній свідомості вкрай важливо зародити розуміння, а згодом і переконання, що стійкий економічний, соціальний і трудовий розвиток залежить не тільки і не стільки від ресурсів та факторів, одиницею виміру яких є тонни, метри, барелі, гектари, а від ресурсів та потенціалу, який має морально-духовне, інтелектуальне походження та етичний, суспільно орієнтований, ціннісний вимір.

Не потребує особливих доведень твердження, що саме ідеї, переконання, культурні цінності, фундаментальні світоглядні погляди мали і будуть мати значний вплив на поведінку людей, їхні мотиваційні настанови.

Маємо припущення, що в існуючих економічних теоріях і концепціях, включно концепції «людини економічної», завищено роль матеріальних стимулів та інтересів в життєдіяльності людини через їх абсолютизацію. Вважаємо, що економічна наука має по-новому, з висоти ХХІ століття виписати реальне, достеменне співвідношення матеріального і нематеріального, економічного і неекономічного в житті людини.

Переконані, що ми – представники різних наукових шкіл соціально-трудового спрямування, як і вся наукова спільнота – опинились «на порозі» переосмислення якщо не всіх, то значної частки постулатів, що були згенеровані в індустріальну добу, незгоди з так званими «вічними істинами» на ниві соціально-економічного й соціально-трудового розвитку, відмови від ментальних моделей, котрі більш-менш «працювали» ще недавно, а нині є пережитком минулого і «тромбом» на шляху стійкого розвитку.

Маємо усвідомити, що колишня типовість та нинішня атиповість; вчорашня стандартність і сьогоднішня нестандартність; базис і надбудова; економічне та соціальне; економічне і позаекономічне, як і багато іншого за умов нової (цифрової) економіки помінялося місцями. Слід навчитися думати інакше та бути соціально відповідальними [12, с. 266–267].

Ціннісний потенціал українського народу, непоборне прагнення до свободи, незалежності, справедливості і в цілому морально-духовний код суспільства, як і реалії воєнної та повоєнної доби, неодмінно збагатять майбутнє розвитку України. Конкретні форми приведення у дію неекономічних чинників стійкого розвитку визначатимуть сторони і суб'єкти соціально-трудових відносин (соціальні партнери) за сприяння соціальної держави та громадянського суспільства. А розпочати цей складний, довготривалий рух до нової якості неекономічного маємо з генерування світоглядних переконань просвітницької роботи, формування нової економічної культури, продукування здатності думати і діяти інакше, з «дорожньої» карти задіяння нових опор стійкого розвитку.

Сабей свого часу писав: «Теорія, яка зайшла у глухий кут, відкриває чудові перспективи». У цих словах, цьому афоризмі закладено глибоку філософію, а провідна, латентна думка є такою (як ми її розуміємо): з глухого кута еволюційним шляхом вийти скоріше неможливо, отож має відбутися прорив – інтелектуальний, філософський, світоглядний. І за настання останнього (прориву) можемо розраховувати на чудові перспективи.

Ще древні філософи були переконані у тому, що лише тоді можна зрозуміти сутність речей, процесів, коли ти знаєш їх природу, походження, цінність, розвиток. Йдеться про так званий «генетичний підхід», значення якого розуміли ще у древні часи, але цей підхід, як не дивно, не засвоєний ще й нині багатьма представниками соціуму.

Маємо надію, що підтверджені засновки, які містяться у статті, будуть сприяти формуванню і нової теорії людиноцентричного розвитку, і нової культури мислення.

Наведені висновки є і науково аргументованими, і практично значущими. Вони повністю відповідають підтвердженій дослідницькій гіпотезі авторів, а саме: українські реалії є такими, що не лише у соціальних партнерів, а й у представників наукових шкіл не склалося виваженого, переконливого, цілісного уявлення щодо достеменної ролі неекономічних чинників стійкого соціально-трудового розвитку, науково-прикладний конструкт та інструментарій імплементації яких стане квінтесенцією подальших наукових розвідок авторів.

AUTHORS CONTRIBUTIONS

Conceptualization: Anatolii Kolot, Oksana Herasymenko.

Data curation: Anatolii Kolot.

Methodology: Anatolii Kolot, Oksana Herasymenko.

Project administration: Anatolii Kolot.

Resources: Anatolii Kolot, Oksana Herasymenko.

Supervision: Anatolii Kolot.

Writing – original draft: Anatolii Kolot, Oksana Herasymenko.

Writing – review & editing: Anatolii Kolot, Oksana Herasymenko.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Baecker, D. (2019). *Digitalisation and the next society*. Retrieved from <https://www.hiig.de/en/events/dirk-baecker-digitalisierung-und-die-naechste-gesellschaft/>
2. Basu, K. (2016). *Beyond the Invisible Hand: Groundwork for a New Economics* (Ed. 1, No.9299). Princeton: Princeton University Press.
3. Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press. <https://doi.org/10.5565/rev/athe-need/v1n0.10>
4. Bowles, S. (2016). *The Moral Economy: Why Good Incentives Are No Substitute for Good Citizens* (288 p.). New Haven: Yale University Press New Haven and London.
5. Giddens, A. (2000). *Runaway World: How Globalization Is Reshaping Our Lives* (124 p.). Abingdon: Routledge.
6. Heyets, V. (2022). Social reality in the digital space. *Economy of Ukraine*, 1, 3–28. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.01.003>
7. Heyets, V. (2023). On the question of theory and practice of social quality policy in post-war Ukraine. *Economy of Ukraine*, 4, 3–22. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.003>
8. Hrytsenko, A. (2021). Economic policy of the state. *Economic Theory and Law*, 4, 145–150. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2021-47-4-145>
9. Hrytsenko, A., & Burlaj, T. (2020). The impact of digitalization on social development. *Economic theory*, 3, 24–51. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/et2020.03.024>
10. Kolot, A. (2011). Dialektyka ekonomichnogho i socialjnogho rozvytku jak predmet naukovykh doslidzhenj [Dialectics of Economic and Social Development as a Subject of Scientific Research]. *Ukrajina: aspekty praci – Ukraine: labor aspects*, 5, 3–8. (In Ukrainian).
11. Kolot, A., & Herasymenko, O. (2018). Trust as an institute in the mirror of new challenges, imperatives and possibilities of socio-economic development. *Social and Labour Relations: Theory and Practice*, 8(2), 8–26. (In Ukrainian). [http://dx.doi.org/10.21511/slrrp.8\(2\).2018.02](http://dx.doi.org/10.21511/slrrp.8(2).2018.02)
12. Kolot, A., & Herasymenko, O. (2021). *Pratsia XXI: filozofia zmin, vyklyky, vektory rozvytku* [Work XXI: philosophy of change, challenges, vectors of development] (487 p.). Kyiv: KNEU. (In Ukrainian). Retrieved from <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f58fd527-f8d5-4430-ae0e-149e23c0a42a/content>
13. Kolot, A., & Herasymenko, O. (2022). To the philosophy of moral economy: conceptology of anthropocentrism (Part I). *Demography and Social Economy*, 3(49), 65–88. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/dse2022.03.065>
14. Kolot, A., & Herasymenko, O. (2022). To the philosophy of moral economy: conceptology of anthropocentrism (Part II). *Demography and Social Economy*, 4(50), 90–117. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/dse2022.04.090>
15. Kostrycja, V., & Burlaj, T. (2023). Current priorities of social development: impact of global transformations and Ukraine's tasks in the (post)war period. *Economy of Ukraine*, 4, 97–116. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.097>
16. Work for a brighter future (2019). *Global Commission on the Future of Work*. Geneva: ILO. Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_662410.pdf
17. Zvjerkov, M. (2023). Concept of social market economy in the post-war recovery of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 3, 3–23. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.003>